

КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МЕТОДИК БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ПОХІДНИМИ ФІНАНСОВИМИ ІНСТРУМЕНТАМИ

Розглянуто існуючі варіанти відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами. Піддано критичній оцінці методи, висвітлені різними науковцями

Постановка проблеми. У світовій практиці господарювання похідні фінансові інструменти відіграють вагомую роль у залученні інвестицій. Проте в Україні ринок деривативів перебуває на етапі становлення. Одним з факторів, що гальмує розвиток даного ринку, є відсутність адекватного підходу до відображення операцій з цими новими для України інструментами в бухгалтерському обліку і, відповідно, відсутність інформації у необхідних розрізах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що в Україні питання обліку похідних фінансових інструментів досліджувалися лише для банківських установ, у той час як для інших суб'єктів господарювання даному питанню приділяли мало уваги. Серед вітчизняних дослідників слід відмітити С.Ф. Голова, В.М. Костюченко, І.Ю. Кравченко, Г.А. Ямборко, які доступно намагалися розкрити питання обліку похідних фінансових інструментів у підручнику для студентів [2]. Також на увагу заслуговує й праця проф. Л.О. Примостки, яка у своїй монографії [13] розкрила облікові аспекти фінансових деривативів, проте виключно для банківських установ. Крім того, К.В. Романчук [14] та І.В. Литвинчук [9] також розглядали облік похідних фінансових інструментів у частині, що безпосередньо стосувалася теми їх дисертаційного дослідження. Серед зарубіжних науковців питання обліку деривативів досліджували А. Даллакян [3], Т.М. Малькова [10], Т. Сафонова [15], А.Б. Фельдман [17], А.В. Шпак [18] та інші.

Метою дослідження є огляд та аналіз існуючих методик обліку похідних фінансових інструментів.

Викладення основного матеріалу. На сьогодні у вітчизняному законодавстві відсутній єдиний підхід до трактування сутності похідних фінансових інструментів. А таке неузгодження, у свою чергу, породжує плутанину з методикою відображення операцій з використанням деривативів на рахунках бухгалтерського обліку. Тому для того, щоб сформулювати адекватний підхід, слід передусім, виходити з економічної сутності похідних фінансових інструментів.

На сьогодні у деяких законодавчих актах можна спостерігати ототожнення похідних фінансових інструментів (деривативів) з цінними паперами або їх фондним (зокрема, це Закон України "Про цінні папери та фондовий ринок" [6, ст. 5.5]). Вважаємо таке ототожнення помилковим і нелогічним з точки зору економічного змісту: похідні цінні папери визначають право власності на майно або капітал, що дається у позику, натомість похідні фінансові інструменти визначають зобов'язання, що закріплюють право або зобов'язання реалізувати або придбати в майбутньому базовий актив. Головною функцією похідного цінного паперу є мобілізація грошових коштів, тоді як у похідного фінансового інструменту – страхування ризиків (хеджування) або отримання економічних вигод (спекуляція). До того ж, похідний цінний папір та похідний фінансовий інструмент мають різний механізм функціонування (табл. 1).

Таблиця 1. Відмінності механізму функціонування похідного фінансового інструменту та похідного цінного паперу

Ознака	Похідний цінний папір	Похідний фінансовий інструмент
Вид договору	ні	так
Розміщується випусками	так	не завжди
Всі складові одного випуску мають рівні обсяги та строки здійснення прав	так	не завжди, залежно від виду
Права набуває лише одна сторона	так	ні
Зобов'язання визнаються лише однією стороною	так	ні
Можливість фіксування доходу	так	ні

Так, похідний фінансовий інструмент – це, насамперед, контракт (або договір). А цінні папери, відповідно до українського та європейського права, контрактами не є. Таким чином, це перша невідповідність між похідними цінними паперами та похідними фінансовими інструментами.

Також не всі похідні фінансові інструменти розміщуються випуском, й тим більше не мають рівних обсягів, строків тощо (форвард в деяких випадках взагалі є унікальним договором, умови якого можуть ніколи більше не повторюватися).

Щодо права (на базовий актив або грошову винагороду), то у випадку похідних цінних паперів спочатку суб'єкт сплачує кошти, і лише після цього стає власником цінного паперу. У випадку похідних фінансових інструментів право виникає у двох сторін договору: у покупця на отримання активів, а у продавця – на отримання коштів.

Це саме стосується і зобов'язань. Цінні папери (а також їх похідні) засвідчують зобов'язання однієї сторони перед іншою. Фінансові інструменти передбачають визнання зобов'язань у двох сторін: у покупця – сплатити грошові кошти, а у продавця – поставити товар (або інший базовий актив).

Характерною відмінністю також є можливість фіксування доходу, що можуть передбачати цінні папери. Похідні фінансові інструменти такої можливості поки що не надають, оскільки ґрунтуються на майбутніх цінах, які в умовах ринкової економіки достовірно передбачити майже неможливо.

Отже, з вищевикладеного можна зробити висновок, що похідні фінансові інструменти не можна ототожнювати як з самими цінними паперами, так і з їх похідними.

Також ж позиції дотримуються і російський науковець В.В. Твардовський, який наголошує, що фінансові

інструменти за сутністю не є цінними паперами [16, с. 17], а також український дослідник та Ю.В. Мица, який підкреслює необхідність розмежування понять "фінансові інструменти", "цінні папери", "похідні фінансові інструменти" та "похідні цінні папери". Він стверджує, що поняття "фінансові інструменти" та "похідні фінансові інструменти" співвідносяться як, відповідно, ціле та частина; таке ж співвідношення між поняттями "цінні папери" та "похідні цінні папери" [11, с. 199]. "Фінансові інструменти" та "цінні папери" є поняттями, що частково збігаються за обсягом [11, с.199]. Якщо ж розглянути вітчизняні законодавчі акти, то така ж позиція щодо розмежування цінних паперів та похідних фінансових інструментів висвітлена у Законі України "Про оподаткування прибутку підприємств" [5] (який, проте, зобов'язує облікувати дериватив у складі фінансових інвестицій) та П(С)БО 13 "Фінансові інструменти" [12].

Таким чином, через неузгодженість термінології у законодавчих актах не можна визначити, яким чином слід облікувати похідний фінансовий інструмент. В цілому, можна виділити три основних підходи, які виділяють дослідники залежно від переважаючого впливу того чи іншого нормативного документу на методику бухгалтерського обліку операцій з деривативами.

Підхід перший. Похідний фінансовий інструмент обліковується поза балансом, а в момент здійснення безпосередньо купівлі-продажу базового активу даний факт господарського життя відображається на рахунках бухгалтерського обліку як звичайна спотова операція. Прихильником цього підходу є Н.Є. Білінська, яка запропонувала наступним чином відображати операцію з похідним фінансовим інструментом (на прикладі одного із складових деривативів – форварду) (табл. 2).

Таблиця 2. Облік форвардного контракту на придбання базових активів за Н.Є. Білінською [1, с. 35-36]

№ оп.	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	Укладення форвардного контракту	03 "Контрактні зобов'язання"	–
2	Виконання товарного форвардного контракту шляхом придбання активів	15 "Капітальні інвестиції", 20 "Виробничі запаси", 22 "Малоцінні та швидкозношувані предмети", 28 "Товари"	63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками"
3	Виконання фондового форвардного контракту шляхом придбання пайових цінних паперів	14 "Довгострокові фінансові інвестиції", 35 "Поточні фінансові інвестиції"	63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками", 685 "Розрахунки з іншими кредиторами"
4	Виконання кредитного форвардного контракту шляхом придбання боргових цінних паперів	182 "Довгострокові векселі одержані", 34 "Короткострокові векселі одержані", 14 "Довгострокові фінансові інвестиції", 35 "Капітальні інвестиції"	63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками", 685 "Розрахунки з іншими кредиторами"
5	Погашення зобов'язань за контрактом	63 "Розрахунки з постачальниками та підрядниками", 685 "Розрахунки з іншими кредиторами"	30 "Каса", 31 "Рахунки в банках"
6	Виконання договірних зобов'язань за форвардом	–	03 "Контрактні зобов'язання"

За таким підходом реалізація базового активу відображається також як звичайна операція реалізації активу (табл. 3).

Даний підхід є досить простим та зручним у застосуванні, він не вимагає оформлення додаткових документів або спеціальних знань бухгалтера. Водночас

він має один суттєвий недолік: неможливість застосування для ведення податкового обліку. До того ж, вважаємо, що він не враховує економічну сутність операцій з похідними фінансовими інструментами, зокрема, сплату гарантійної маржі, зміни вартості контракту через певні проміжки часу тощо.

Таблиця 3. Облік форвардного контракту на продаж базових активів за Н.Є. Білінською [1, с. 36]

№ оп.	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	Укладення форвардного контракту	03 "Контрактні зобов'язання"	–
2	Виконання товарного форвардного контракту шляхом продажу активів	36 "Розрахунки з покупцями та замовниками", 377 "Розрахунки з іншими дебіторами"	701 "Дохід від реалізації готової продукції", 702 "Дохід від реалізації товарів", 703 "Дохід від реалізації робіт і послуг", 712 "Дохід від реалізації інших оборотних активів", 743 "Дохід від реалізації майнових комплексів"
3	Виконання фондового форвардного контракту шляхом продажу пайових цінних паперів	377 "Розрахунки з іншими дебіторами"	741 "Дохід від реалізації фінансових інвестицій"
4	Виконання кредитного форвардного контракту шляхом продажу векселів та інших боргових цінних паперів	377 "Розрахунки з іншими дебіторами"	741 "Дохід від реалізації фінансових інвестицій", 51 "Довгострокові векселі видані", 62 "Короткострокові векселі видані"
5	Погашення зобов'язань за контрактом	30 "Каса", 31 "Рахунки в банках"	36 "Розрахунки з покупцями та замовниками", 377 "Розрахунки з іншими дебіторами"
6	Виконання договірних зобов'язань за форвардом	–	03 "Контрактні зобов'язання"

Підхід другий. Похідний фінансовий інструмент відображається у складі фінансових інвестицій. Таку вимогу ставить податкове законодавство, зокрема, Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств", де зазначається, що під фінансовою інвестицією слід розуміти господарську операцію, яка передбачає

придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та інших фінансових інструментів [5, ст. 1, п. 28.2]. Такого підходу відображення в обліку похідних фінансових інструментів дотримується, зокрема, доц. І.В. Литвинчук, яка пропонує наступну методику обліку контрактних зобов'язань (табл. 4).

Таблиця 4. Методика обліку контрактних зобов'язань за І.В. Литвинчук [складено на основі 9, с. 111-112]

№ оп.	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	Укладено опціонну угоду (ф'ючерний контракт):	377 "Розрахунки з іншими дебіторами"	30 "Каса", 31 "Рахунки в банках"
	– Сплата гарантійної маржі		
2	– Виникнення контрактних зобов'язань	–	03 "Контрактні зобов'язання"
	Дотримання умов опціонної угоди:	14 "Довгострокові фінансові інвестиції", 35 "Поточні фінансові інвестиції"	30 "Каса", 31 "Рахунки в банках"
	– Сплата грошових коштів	14 "Довгострокові фінансові інвестиції", 35 "Поточні фінансові інвестиції"	377 "Розрахунки з іншими дебіторами"
	– Включення до вартості деривативів гарантійної маржі	952 "Інші фінансові витрати"	377 "Розрахунки з іншими дебіторами"
3	Виконання контрактних зобов'язань	03 "Контрактні зобов'язання"	–

Як видно, даний підхід найкраще застосовувати для податкового обліку, оскільки він враховує вимоги податкового законодавства, проте він має ряд недоліків, зокрема, за таким підходом у системі бухгалтерського фінансового обліку не підлягає відображенню, і, відповідно, розкриттю у звітності, сам базовий актив (предмет угоди).

Підхід третій. Похідні фінансові інструменти обліковуються у складі доходів або витрат майбутніх періодів. Прихильником такого підходу є А.В. Шпак, який стверджує, що при обліку операцій з похідними фінансовими інструментами слід виходити, насамперед, з

економічної сутності фактів господарського життя [18, с. 94]. Даний підхід, на нашу думку, цілком виправданий, оскільки Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" вимагає, щоб бухгалтерський облік та фінансова звітність ґрунтувалися на принципі превалювання сутності над формою, за яким операції повинні обліковуватися відповідно до їх суті, а не лише виходячи з юридичної форми [4, ст. 4].

Таким чином, А.В. Шпак пропонує наступну методику бухгалтерського обліку похідних фінансових інструментів (для прикладу наведемо облік опціонів) (табл. 5).

Таблиця 5. Облік опціонів за А.В. Шпак [складено за 18, с. 94]

№ оп.	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
У покупця опціону			
1	Укладено опціон на придбання активів:	39 "Витрати майбутніх періодів"	30 "Каса", 31 "Рахунки в банках"
	– сплата вартості опціону грошовими коштами		
2	– відображено виникнення контрактних зобов'язань	03 "Контрактні зобов'язання"	–
	Виконано угоду: – придбано базовий актив	14 "Довгострокові фінансові інвестиції", 20 "Виробничі запаси", 22 "Малоцінні швидкозношувані предмети", 28 "Товари", 33 "Інші кошти" 35 "Поточні фінансові інвестиції"	39 "Витрати майбутніх періодів"

	– виконано контрактні зобов'язання	–	03 "Контрактні зобов'язання"
<i>У продавця опціону</i>			
3	Продано опціон: – укладено опціон на продажу активів	30 "Каса", 31 "Рахунки в банках"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"
	– відображено виникнення контрактних зобов'язань	03 "Контрактні зобов'язання"	–
4	Виконано угоду: – продано базовий актив	36 "Розрахунки з покупцями та замовниками", 377 "Розрахунки з іншими дебіторами"	69 "Доходи майбутніх періодів"
	– списано собівартість реалізованих активів	90 "Собівартість реалізації", 942 "Собівартість реалізованої іноземної валюти", 943 "Собівартість реалізованих виробничих запасів", 971 "Собівартість реалізованих фінансових інвестицій"	14 "Довгострокові фінансові інвестиції", 20 "Виробничі запаси", 22 "Малоцінні швидкозношувані предмети", 28 "Товари", 33 "Інші кошти" 35 "Поточні фінансові інвестиції"
	– проведено взаємозалік заборгованостей	36 "Розрахунки з покупцями та замовниками", 377 "Розрахунки з іншими дебіторами"	685 "Розрахунки з іншими кредиторами"
	– виконано контрактні зобов'язання	–	03 "Контрактні зобов'язання"

Даний підхід дозволяє відобразити на рахунках бухгалтерського обліку як укладення самого деривативу (договору), так і базового активу за ним. Проте даний підхід також не можна назвати універсальним, оскільки він є адекватним лише для обліку тих похідних фінансових інструментів, за якими передбачається безпосередньо поставка базового активу. Що ж до тих деривативів, за якими дана поставка не передбачається (тобто, розрахункові деривативи), то методику обліку має бути дещо змінено. До того ж, даний підхід не передбачає визнання похідних фінансових інструментів фінансовими інвестиціями, чим порушується податкове законодавство, зокрема, п. ст. 1, п. 28.2 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" [5].

Цікавий підхід до обліку похідних фінансових інструментів пропонують С.Ф. Голов, В.М. Костюченко, І.Ю. Кравченко та Г.А. Ямборко. Розглядаючи облік лише одного інструменту, а саме опціону, на один базовий актив (цінний папір), вчені пропонують складну

систему обліку на рахунках як фінансових інвестицій, так і доходів та витрат майбутніх періодів (табл. 6).

Отже, як видно з наведеного прикладу, сам похідний фінансовий інструмент С.Ф. Голов, В.М. Костюченко, І.Ю. Кравченко та Г.А. Ямборко пропонують обліковувати на рахунок поточних фінансових інвестицій, і тим самим, дотримуються вимог податкового законодавства. З іншого боку, вчені вводять рахунок доходів майбутніх періодів, що свідчить про намагання дотримуватися принципу превалювання сутності над формою. Вважаємо, що запропонована ними методика бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами є найбільш оптимальною у використанні, оскільки при дотриманні податкового законодавства найповніше відображає сутність операцій з похідними фінансовими інструментами. Проте її застосування вимагає значних знань, професіоналізму та досвіду від бухгалтера, зокрема, знання податкового обліку, досконале знання фінансового обліку, теорії фінансів, а також обізнаності у процесах фінансового інвестування.

Таблиця 6. Облік похідних фінансових інструментів (на прикладі опціону на купівлю цінних паперів) за С.Ф. Головим [складено за 2, с. 609-610]

№ оп.	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
<i>У покупця опціону</i>			
1	Придбано опціон на купівлю цінних паперів: – перераховано кошти з поточного рахунку	352 "Інші поточні фінансові інвестиції"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"
	– відображення контрактного зобов'язання	03 "Контрактні зобов'язання"	–
2	Переоцінка опціону: – зростання вартості	352 "Інші поточні фінансові інвестиції"	746 "Інші доходи від звичайної діяльності"
	– зменшення вартості	977 "Інші витрати звичайної діяльності"	352 "Інші поточні фінансові інвестиції"
3	Виконано угоду (придбано базовий актив)	143 "Інвестиції не пов'язаним сторонам"	311 "Поточні рахунки в національній валюті"
4	Виконано опціон: – списано вартість виконаного опціону	143 "Інвестиції не пов'язаним сторонам"	352 "Інші поточні фінансові інвестиції"
	– виконано контрактні зобов'язання	–	03 "Контрактні зобов'язання"
<i>У продавця опціону</i>			
5	Продано опціон на купівлю цінних паперів: – перераховано кошти з поточного рахунку	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	69 "Доходи майбутніх періодів"
	– передано зберігачу цінних паперів цінні папери	05 "Гарантії та забезпечення надані"	–
6	Переоцінка опціону: – зростання вартості	352 "Інші поточні фінансові інвестиції"	746 "Інші доходи від звичайної діяльності"
	– зменшення вартості	977 "Інші витрати звичайної діяльності"	352 "Інші поточні фінансові інвестиції"
7	Виконано угоду (продано базовий актив): – зараховано на поточний рахунок кошти від продажу активів	311 "Поточні рахунки в національній валюті"	702 "Дохід від реалізації товарів"
	– переведено доходи майбутніх періодів до складу доходів звітного періоду	69 "Доходи майбутніх періодів"	702 "Дохід від реалізації товарів"
	– списано вартість виконаного опціону	902 "Собівартість реалізованих товарів"	352 "Інші поточні фінансові інвестиції"
	– виконано гарантійне забезпечення, яке знаходилося у зберігача цінних паперів	–	05 "Гарантії та забезпечення надані"

Крім наведених основних підходів заслуговує на увагу ще один, який поширений в практиці бухгалтерського обліку компаній Німеччини. Так, за даними А.Б. Фельдмана, за опціонами предметом обліку є лише премія та депозит (маржа). Продавець премію відображає у пасиві балансу (розділ "Інші резерви"), а депозит (маржу) – в активі (розділ "Інший оборотний капітал"). Право, яке придбав покупець, відображається у нього на балансі у складі нематеріальних активів. Щодо обліку ф'ючерсів, то вони взагалі не відображаються в балансі

[17]. Вважаємо, що даний підхід складно адаптувати під українське законодавство, тому його застосування не вважається доцільним.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Таким чином, на сьогодні науковці дотримуються різноманітних підходів до обліку похідних фінансових інструментів. Проте, назвати універсальним не можна жоден з них. Найбільш оптимальним у застосуванні вважаємо підхід, за яким сам похідний фінансовий інструмент відображається на рахунок поточних

фінансових інвестицій, а дохід (премія) за ним – на рахунок доходів майбутніх періодів. Проте, дана методика потребує подальшого вдосконалення із врахуванням особливостей кожного похідного фінансового інструменту, а також із врахуванням мети здійснення операції: спекуляція або хеджування. А це, у свою чергу, дозволить сформулювати базу для оподаткування операцій з деривативами, а також дозволить повно розкривати інформацію про здійснені операції з похідними фінансовими інструментами у фінансовій і податковій звітності підприємства.

Список використаної літератури:

1. Білінська Н.Є. Форвардний контракт: похідний фінансовий інструмент у системі бухгалтерського та податкового обліку / Н.Є. Білінська // Облік, аналіз і аудит у сучасному бізнесі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (27-28 травня 2004 р.) – Львів: В-тво “Компакт-ЛВ”, 2004. – 396 с. – С. 35-38.
2. Голов С.Ф. Фінансовий облік / С.Ф. Голов, В.М. Костюченко, І.Ю. Кравченко, Г.А. Ямборко: Підручник. – К.: Лібра, 2005. – 976 с.
3. Даллакян А. Учет производных финансовых инструментов / А. Даллакян // Бухгалтерия и банки. – 2005. – № 5. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://buh.ru/text/43616.html> – Заголовок з екрану.
4. Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16 липня 1999 року № 996-XIV.
5. Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” від 28 грудня 1994 року № 334/94-ВР.
6. Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” від 23 лютого 2006 року № 3480-IV.
7. Здреник В.С. Шляхи вдосконалення чинної законодавчої бази щодо бухгалтерського обліку деривативів // Вісник ЖДТУ / Економічні науки. – 2008. – № 3 (45). – С. 109-119.
8. Здреник В.С., Слобчинська А.І. Сутність похідних фінансових інструментів та їх законодавче визначення / В.С. Здреник, А.І. Слобчинська // Вісник ЖДТУ / Економічні науки. – 2008. – № 1 (43). – С. 257-262.
9. Литвинчук І.В. Облік на позабалансових рахунках: проблеми теорії та практики: Дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / Житомирський держ. технологічний ун-т. – Житомир, 2006. – 238 с.
10. Малькова Т.Н. Теория и практика международного бухгалтерского учета / Т.Н. Малькова: Учеб. Пособие. – СПб.: Издательский дом “Бизнес-пресса”, 2001. – 336 с.
11. Мица Ю.В. Правова природа похідних цінних паперів / Ю.В. Мица. – Х., 2006. – 220 с.
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 “Фінансові інструменти”, затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. № 559.
13. Примостка Л.О. Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти / Л.О. Примостка: Монографія. – К.: КНЕУ, 2001. – 263 с.
14. Романчук К.В. Організація та методика бухгалтерського обліку договірному процесу (на прикладі діяльності промислових підприємств України): дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / Житомирський держ. технологічний ун-т. – Житомир, 2005. – 241 с.
15. Сафонова Т. Порядок бухгалтерского учета производных финансовых инструментов // Финансовая газета. – 1999. – № 42-49 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.riskofficer.ru/showthread.php?s=7a01f248f7c2d02dd2b468f2e9519a34&t=2796>. – Заглавие с экрана.
16. Твардовский В.В. Секреты биржевой торговли: Торговля акциями на фондовых биржах. / В. Твардовский, С. Паршиков – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 551 с.
17. Фельдман А.Б. Производные финансовые и товарные инструменты : Учеб. для студентов, обучающихся по специальностям “Финансы и кредит”, “Мировая экономика” / А.Б. Фельдман. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 315 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://polbu.ru/feldman_derivatives – Заглавие с экрана.
18. Шпак А.В. Учет фьючерсных контрактов и опционов / А.В. Шпак // Бухгалтерский учет. – 1999. – № 9. – С. 93-95.

